

השיעור השבועי

גליון מספר 419

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבתי היחידים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויים רבים. מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זיע"א

הרב המקריא: הר"ר משה כהן שליט"א
ראש סולל "נחלת יצחק"

ר"ת	יציאה	כניסה	ירושלים
17:49	17:13	16:23	תל אביב
17:44	17:11	16:21	חיפה
17:44	17:11	16:21	באר שבע

תולדות | ה' כסלו תשפ"ד

כותב ועורך השיעור:
הרב דכיר פרץ שליט"א

דין הנשים בתפלה - ב

להפצת עלונים באזור מגורין
התקשר: 0506-730-831

רבנים ינצלו את ההזדמנות לקרב את העם, ובני הישיבות ילמדו ברצף ובהתמדה. נשים שלנו אינן מברכות על מ"ע שהז"ג, ומכללן ברוך שאמר, ישתבח וברכות ק"ש. זמן ברכות ק"ש עד ד' שעות מהנץ. הוראות הש"ע. פשטנים ומקובלים. סוף זמן ק"ש כהגר"א. חדר יחוד. שבועה חמורה. אמן אחר אשה שמברכת על ברוך שאמר וישתבח. ס"ס לעניינת אמן. סב"ל בברכות השבת. זמן ברכות השחר כל היום

הרמב"ם ומרן (סו) זו ברכה לבטלה! איך יברכו "אשר קידשנו במצוותיו וצונונו" על מצוות שפטרות מהן.

מחלוקת תוספות והרמב"ם

ב. אמנם לדעת רבינו תם בתוספות (ה"ה לג. ד"ה הא, קידושין לא. ד"ה דלא) נשים יכולות לברך על מצוות שהזמן גרמן, ומברכות "צונונו" על הציווי הכללי שיש בעולם, שהקב"ה ציוה את עם ישראל לשמוע שופר, לקחת לולב, לשבת בסוכה. אולם הרמב"ם כתב בהלכות ציצית (פ"ג ה"ט), נשים ועבדים שרצו להתעטף בציצית - כמו נשות הכותל¹ - מתעטפים בלא ברכה. ועוד כתב בהלכות סוכה (פ"ו ה"ג), טומטום ואנדרוניוס - ספק איש ספק אשה - לעולם אין מברכים לישב בסוכה, מפני שהם חייבים מספק, ואין מברכים מספק. וכתב שם הרב המגיד, לדעת רבינו ודאי שאין הנשים מברכות, והיאך יאמרו "צונונו" והן פטורות.

ברכה על מצוה שהזמן גרמא

א. 'ידועה המחלוקת בין התוס' לרמב"ם, אם נשים יכולות לברך על מצוות שהזמן גרמא כמו שופר סוכה ולולב. ותלויה בזה השאלה, האם התוקע בשופר לנשים יכול לברך בשבילן? שהרי כאשר תוקע במגן שני, או במושב זקנים, או בבית חולים, אפילו שכבר תקע בבית הכנסת ויצא ידי חובה, יכול לברך בשבילם, וכמובאר במסכת ראש השנה (ט"ז): אף על פי שיצא מוציא, גם בבק, וגם אם יודעים לברך מברך בשבילם. והוא הדין בקריאת המגילה, שאפילו אם כבר קרא אותה, לא צריך שאחד מהקהל יברך, אלא הוא מברך בשבילם וקורא. ואשה אשכנזה ששומעת קול שופר יכולה לברך בעצמה, כמנהגם על פי דעת רבנו תם והרמ"א (ס"ו ז' ס"ב, וס"ו תקפ"ט ס"ו) שנשים מברכות על מצוות שהזמן גרמן, אבל כשכא לתקוע לספרדיה, אינו מברך על התקיעה, ויתקע לה בתנאי שלא תברך, כי לדעת

¹ מדברי הרב משה כהן שליט"א: ברשות מורנו ורבנו מרן הראשון לציון שליט"א, בשיעורים שאנחנו מוסרים אין שיעור שלא מזכירים את מרן זצ"ל כמה פעמים, בכל נושא. כידוע הרב כדורי האריך ימים, וכשנתיים לפני שנפטר רצה לצום בכיפור, ושאל את מרן, והשיב לו שאסור לו לצום. כששמע כך, אמר: אם הרב אומר - אני אוכל! אותם גדולים הלכו לעולמם, אבל ב"ה שלא עזב חסדו אתנו, ומרן השאיר לנו את בנו מרן הראשון לציון שליט"א. אני זוכר עוד כשמרן זצ"ל היה בתל אביב, ומוסר שיעור בבית הכנסת רשב"י, הרב יצחק היה צעיר לימים, וכבר אז הביא אתו את הספר הראשון שלו "ילקוט יוסף" (שנת תשל"א). מרן שליט"א לא חוסך מזמנו, וכעת יש על פתחו תיקים קשים, וגם הולך מקום למקום למסור שיעורים ומוכה את הרבים.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לרב הגאון רבי משה כהן ה' שמרמה ויחיהו, ראש כולל נחלת יצחק. הוא היה מקורב למרן זצ"ל, לפני חמשים וחמש שנה כשמרן היה רב ראשי לתל אביב, היה רץ אחריו ממקום למקום לשמוע שיעורים. וכיום הוא זוכה לשבת באהלה של תורה, על התורה ועל העבודה. וגם זכה לחבר כמה ספרים, ספר על ברית מילה - איך לא, הוא מוהל שנים רבות... ספר על הלכות מזוזה - שיש בכך הרבה פרטים. וזכה לבני תלמידי חכמים, יש לו בן במקסימו, ובחודש ניסן האחרון ביקרתי שם וראיתי שבנו מרביץ תורה ופוחת לאנשים את העיניים, כי יש שם אברכים שלמדו בישיבות של משוכנעים - עדיף ללמוד אצל אשכנזים מאשר אצלם - ולא מכירים בכלל את הפסקים של מרן, ומתייחסים בזלזול ובביטול. ובא בנו ונלחם בהם, והם מפחדים ממנו, כי הוא קשור לכמה גבירים שיש להם כסף... במקרה הייתי שם ערב אחד, ושמעתי ויכוח של בנו עם אחד הרבנים שם, שהם לא אוהבים 'וכן כתב וכן כתב... והם לא צודקים, אבל הוא דיבר בשפה שהם מבינים והביא כל מיני סברות וראיות מראשונים. התורה של מרן זצ"ל היא תורת אמת. השבוע הביאו לידי ספר "עומקה של סוגיא" שהוציא אברך ליטאי, הכל מתוך יבע אומר, והפך אותן לחבורות, "החברה תחת החבורה"... ובהקדמה הוא מספר שלמד בישיבות ליטאיות בבני ברק, ולא הכיר כלל את תורתו של מרן, ולפני עשר שנים כשנחשף לתורה של מרן, עמד המום, כי ראה שכל הפלפול שלומדים בישיבות, האם רוב בתורת בירור או בתורת ספק, דין חזקה העשויה להשתנות, ועוד, יש על כך תשובות שלמות ביבע אומר, ואת הסברות שאומרים בישיבות הרב כותב בפשטות. יש לרב משה עוד בן, רב בקיבוץ, והוא מזכה את הרבים ומחזק אותם.

בכלל יש היום התעוררות, אמרו לי מכמה ארגונים של חזרה בתשובה, שהמצב היום דומה לאחרי מלחמת יום הכיפורים, שהיתה התעוררות גדולה, כי ראו שה'כוחי ועוצם ידי' לא

² בזמן הרמב"ם לא היו נשות הכותל ורפורמים, אבל בימינו שיש את הבעיה הזו, בודאי צריכים להתרחק מכל דבר שמחקה את הרפורמים. כגון מה שמביאים עוגב - כלי שיר גדול - לבית כנסת ומנגנים בו בזמן התפלה, זה מנהג הרפורמים, ולכן אנהנו נמנעים ולא מביאים כלי שיר בתפלה עצמה. כשעושים בקשות אפשר לנגן בכמה קטעים, אבל בתפלה לא, כי מתרחקים מכל דבר שהוא חיקוי ודמיון של הרפורמים. לכן בימינו הנשים לא מתעטפות בציצית.

יכולות לקיים אבל לא לברך

ג. משמע מדברי הרמב"ם שהנשים יכולות לקיים מצוות שהזמן גרמן, ורק לא מברכות עליהן, ואם מקיימות מצוות אלו מקבלות שכר, וכמו שאמרו (קידושין לא.) גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, ומשמע שזה גדול מזה, אבל לנשים יש שכר, ולמשל אשה שיושבת בסוכה מקבלת מאה דולר, ובעלה מאתים דולר... כי המצווה יש לו יצר הרע והוא מתגבר עליו ועושה. אמנם מדברי רש"י (עירובין צו. ר"ה לב.) משמע שכאשר מקיימות מצוות שהזמן גרמן, אם מכוונות לשם מצוה, עוברות על בל תוסיף. אולם מדברי כל הראשונים משמע שיכולה לקיים מצוות אלו ומקבלת עליהן שכר. ומה שכתב הגאון רבי חיים מצאנז - היה לפני כמאתים שנה - בשו"ת דברי חיים² (תא"ח סי' כז), שלדעת הרמב"ם אין הנשים רשאיות לקיים מצוות עשה שהזמן גרמן, כלומר שלא יטלו לולב, לא ישבו בסוכה, ולא ישמעו שופר, ואפילו בלי ברכה. אחר אלף המחילות דבריו תמוהים³, ומדברי הרמב"ם שקראנו עכשיו רואים שהדין על הברכה, אבל את עצם המצווה יכולות לקיים. לכן להלכה נשים יכולות לקיים מצוות אלו.⁴

מערכה לקראת מערכה

ד. כאמור לדעת רבינו תם, נשים יכולות לברך על מצוות שהזמן גרמן, והוא לא יחיד, אלא כן דעת הרמב"ן והרא"ה והריטב"א (קידושין לא.), וכן דעת הרשב"א ותלמידיו הר"ן (ר"ה לב.). לעומתם יש אומרים שנשים אינן מברכות על מצוות שהזמן גרמן, וגם הראב"ד (שם) שהשיב על הרמב"ם, מודה שמהדין אינן יכולות לברך, וכמו שכתב מפורש (כפי להור"ח מהניס פירשתא ב אות ב). וכן דעת הסמ"ג - ספר מצוות גדול (עין סב), רבינו ישעיה מטרנאי הראשון (ר"ה לב.), נכדו הרא"ז (שה"ג שם), אור זרוע הגדול (ח"ב סי' רסו) רבנו מנחם (ספר המנוחה פ"ב דשופר), חוט המשולש (סי' לב), מהריק"ו (ש"ש ט). וכן פסק הבית יוסף, וכך ההלכה, שנשים אינן מברכות על מצוות שהזמן גרמן.

ברוך שאמר וישתבח וברכות ק"ש

ה. בשיעור הקודם אמרנו שנשים אינן מברכות ברוך שאמר וישתבח, וברכות קריאת שמע, שאלו מצוות התלויות בזמן. מי שהתעורר מאוחר, כנראה השעון מעורר לא עבד, או שביליה למד עד שעה מאוחרת והיה עייף מאוד, וכשהתעורר ראה שעבר זמן קריאת שמע, מברך ברכות קריאת שמע - יוצר אור, אהבת עולם, ויציב ונכון - עד ארבע שעות, וברוך שאמר וישתבח ותפלת עמידה מתפלל עד חצות⁵. ואם התעורר כחצי שעה לפני חצות, וידרו לברך ברכות השחר, ברכות התורה, ברוך שאמר, הללויות, ישתבח, שמע ישראל, ועמידה. אבל אם משער שעד שיאמר הכל יעבור חצות, העיקר שיתפלל עמידה לפני חצות, וכתבו רב נטרונאי גאון (סדר עשרת השלם דף ר"א) והסמ"ק (מצוה יב עמוד עז) והאור זרוע (סימן קד) ועוד,

³ זה ספר קשה מאוד להבנה, כי הוא כותב בקיצור, ובכלל הרבה מרביי אשכנז התרגלו לכתוב בקיצור, כמו הגר"א, ופאר הדור והדרו החזון איש, ועוד. אני זוכר לפני כארבעים שנה כאשר מרן זצ"ל כתב את ספרו טהרת הבית, בליל שבת אחד הרב קרא לי ואמר שנעבור יחד על איזה תשובה של הדברי חיים מצאנז. מרן מעולם לא למד עד חברותא, אף פעם, אבל בקרא שנשב כרובע שעה ונעבור על התשובה. התחלנו לקרוא והיה ממש קשה להבנה, מרן קרא מהר רבנו, אבל אמרתי לו: אבא, אני לא הבנתי, לאט לאט...

⁴ [בשו"ת דברי חיים, וכן בשו"ת של נכדו דברי יציב, יש חידושים גדולים, למשל כ"ק האדמו"ר מצאנז שליט"א בגליון 'צילא דמיהמנותא הביא, כי הרה"ק מטריסק בליל שב"ק בירך על חלה גדולה, ובצע לעצמו חתיכה פת, ומחתיכה זו קמץ בשני אצבעותיו פיזור קטן, באופן שלכל לא היה ניכר איה חסרון בפרוסה, ואת זה אכל. אח"כ אכל את שאשון עינו של הדג בלבד, ושתה מעט חלב שנתנו לו בכוס קטנה של י"ש, וזה היה כל אכילתו בסעודת השבת, ולאחמ"כ בירך על המזון כמה שעות. וכך חזר ונשלח הדבר בג' סעודות השבת. והנה בשו"ע בס' ר"י (טע"א) כ' האוכל פחות מכוית בין מפת בין משאר אוכלים, והשותה פחות מרביעית בין מין בין משאר משקים, מברך תחילה ברכה הראויה לאותה מין, ולאחריו אינו מברך כלל. ובמג"א שם כ' לגבי מי שאכל כוית ביותר משיעור לא אכילת פרס, אם מצטרף לאכילה ומחוייב בברכה"ז, והביא מעולת תמיד בשם שיירי נה"ג, אם יש לדמותו ליוה"כ שאינו מצטרף לאכילה, כיון דלא מיתבא דעתיה, ונמצא דאף אי אכל פרוסה גדולה לא יצטרך לברך, כיון שלא היה בשיעור של כדי אכילת פרס, או דאין לדמותו ליוה"כ. ולגבי ברכת הנהנין יש לחייבו, כפי אם אכל יותר משיעור כדי אכילת פרס, וכן הסיק בבולת תמיד, דשאני ברכת הנהנין ליוה"כ"פ. כפי המג"א שם כתב ע"ז, ולי נראה דכל אסורין שבתורה שוים ליוה"כ בזה' וכשם שביה"כ אינו גדר אכילה, אף לגבי ברכת הנהנין לא יתחייב באכילה כזו. ובשו"ת דברי יציב (סי' רסא, אות יד-טו) הביא מ"ש בפמ"ג ע"ז, דמי צ"ב באם אכל עד ששבע אכשר דחייב בברכה"ז מה"ת, אף שאכל מעט מעט, הדרי קרינן ביה ושבעת, וי"ל דדוק במידי דבעינן אכילה ק"ל שרק באכילת כוית בשיעור כדי אכילת פרס חשיב אכילה, וביותר מכא"פ אין אכילת פרס, משא"כ לענין ברהמ"ז דקפדי קרא אשביעה, כ"ש שאכל ושבט במשמע אף שאכילתו לא היתה כדי אכילת פרס, ורק היכי דאכל כוית ולא שבע דמברך ברהמ"ז, ומה שאכל, ואם אכילתו שיותר מוכא"פ אין מצטרף. ע"ש. והוסיף בדברי יציב, ד"ל דלא שייך בזה סב"ל, לפמ"ש הלבוש (סי' רט ט"ג) דסב"ל דכולהו דרבנן, וספיקא דרבנן לקולא, אבל ברהמ"ז וכו' לחומרא. ע"ש.

אלא דצ"ע דל"ד למי שאכל כוית רק שלא אכל השיעור הזה בכדי אכילת פרס, אבל סו"ס במועז איכא כוית פת, אבל מי שאכל רק כמה פיודין. ומ"ש דברכה"ז ספיקא לחומרא, הוא במי שבדאי אכל דין, ונסתפק אם יצא מחוקת חוב ובין ברהמ"ז או לא, אבל בנ"ד ליכא חוקת חוב וא"כ יש לנו לחוש לספק לא תשא. ועל בתשו' רעק"א (סי' לה.)

וה שרצו להביא ראיה מנ"ש בביאה"ל הנ"ל, שלדעת הרא"ש אפילו במועט סגי, כיון שהוא קובע ע"ז בתר ידיה אולינו. ע"ש ברא"ש. ודלא כהראב"ד. וכ"מ נראה ברור דאם הוא זקן או נער שאכילתו מועט טבעי, חייבין בהמציא ובמה"ז אם אכלו שיעור שדרכן תמיד לקבוע ע"ז, כיון דכל בני מינים מסתפקין בשיעור אכילה כזו, ע"ש. ומכאן רצו ללמוד לנ"ד. הנה דלמי דהכא קאי לענין קביעות

שאם לא אמר פסוקי דזמרה לפני התפלה אינו רשאי לאומרם בברכה אחר התפלה, על פי דברי הגמרא (ברכות לב.). לעולם יסדיר אדם שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך יתפלל. ⁷ אם יודע שבאמצע עמידה יגיע זמן חצות, האם יכול להתחיל להתפלל? ומי שהתחיל להתפלל, האם צריך להפסיק ולחוש שהברכות תהיינה לבטלה? הרב אלפנדי בשו"ת מוצל מאש (ח"ב סימן כא) - ספר עם פלפולים יפים - הסתפק בכיוצא בזה, ויש ראיות לכאן ולכאן, ולמסקנא בתר תחילה אולינו, והואיל והתחיל בהיתר יכול להמשיך להתפלל גם כשהגיע חצות, הואיל ואישרתי אישרתי.⁸

זמן ברכות קריאת שמע

ו. מה שאמרנו שזמן ברכות קריאת שמע עד ארבע שעות, זה מפורש בשלחן ערוך (סי' נח סעי' ה). אמנם בשו"ת רב פעלים ח"ב (האו"ח סי' יב), מתחילה הביא מה שכתבו הפוסקים ומרן לברך עד ארבע שעות, ואחר כך כתב על פי דברי רבינו האר"י שאפשר לומר ברכות קריאת שמע גם אחרי ארבע שעות, ולפחות עד חצות היום כמו עמידה. ואחר כך הביא מה ששלח לו רבי אליהו מני - אב"ד חברון בעל ספר זכרונות אליהו ועוד, והיו רגילים להתכתב - להשיג עליו, וחזר והשיב על דבריו.

קבלת הוראות מרן

ז. במבוא לספר אור לציון חלק ב' (עמ' יא טו) כתב דבר פלא פלאים, שאת הוראות האר"י ז"ל⁹ קיבלנו מדין ודאי, ואת הוראות השלחן ערוך קיבלנו מדין ספק, ואם כן יבוא ודאי וידחה את הספק, ומאותו הטעם לא אמרנו סב"ל נגד האר"י, אבל נגד מרן אומרים סב"ל. כשמרן זצ"ל ראה מה שכתבו כעס מאוד, 'אורייתא רתיחא ליה'. מרן אהב מאוד את חכם בן ציון, הם היו ידידים בלב ונפש, אבל עד התורה, שהרי כל גדולי הפוסקים כתבו שקיבלנו הוראות מרן. בספר עין יצחק (מעתיקי השמועה עמ' טו-לח) הבאתי למעלה ממאתים אחרונים מדורו של מרן והלאה שכתבו שקיבלנו הוראות מרן, ומהם מהר"י מינץ השני (דורות מהר"י מינץ הדרוש העשירי דכ"ט סעי' א) - גדול חכמי איטליה, מהראנ"ח (בשנה סימן קט), רבי חיים אבולעפי"א (הובא בברכ"י חו"מ סימן כה סי' קט), מרן החיד"א (בשם הגדולים ערך ב"י, ובערך טור וב"י, ועוד). וכן כתבו הראשונים לציון לדורותיהם: מהר"ם גלאנטי (הובא בשו"ת הלק"ט ח"א סי' קפב), מהר"ם בן חביב (בבבליים כלל א"ד הנהגה לענין), פרי האדמה (הלי שכירות פ"ה), החוקרי לב (האו"ח סי' צ"ו ס"א קפח), היש"א ברכה (ישא"ש אה"ע ר"ס ב) ועוד. וכן כתבו גם גדולי הדורות האשכנזים: היעב"ץ (סי' עה), רבי יהונתן אייבשיץ (אורים ותומים קצור תקפו בהן סי' קכד), רבי חיים מצאנז (דברי חיים ח"ב י"ד סי' קה, קז) ועוד, וכתב הפרי מגדים (י"ד סי' מה שפ"ד סי' כה), שחיבור הבית יוסף על פי רוח הקודש חיבר בלתי ספק. רבותי, זה מאתים גדולי הדורות! לא רבני

סעודה על עוגה בפחות משיעור של ד' ביצים, אבל מאן ימר לן שיאמר סברא זו גם באוכל פת בפחות מכוית. ועל כן למעשה בודאי שאין לברך על כמה פיודים, ורק אם אכל לכל הפחות כוית פת חייב בברכת המזון מדרבנן, ואם אכל ושבע חייב מדאורייתא. ואם אכל כוית פת, ושבע משאר מאכלים, יש ספק ספיקא, ואפשר לומר שחייב בברכת המזון מדאורייתא, ונפקא מינה אם ספק בידך ספק לא בידך, שיהזור לברך (לקי"ו סי' קפד ס"ו).

⁵ לפני ששים שנה, כשמרן היה מתפלל בבית הכנסת 'בורוכוב', היה מקפיד בהושענא רבה לקחת את הלולב לבית, למרות שבדרך כלל משאירים אותו לשמש, שאוסף את כל הלולבים ומניחים על ארון הקודש, ואחר כך שורפים אותם בשירת חמין, והואיל ונעשה בהם מצוה אחת עושים בהם מצוה אחרת, אבל הרב היה לוקח את הלולב לבית, כי הרבנית בכל יום היתה מנענעת לולב, כמובן בלי ברכה, וגם היתה אומרת לאחרות שלא לברך, כי זו מצוה שהזמן גרמן, אבל לקיים מצוות אלו הן יכולות.

⁶ השבוע בחור ישיבה אחד קרה לו אונס, והשעון מעורר לא צלצל, והוא התעורר מאוחר בשעה עשר, ואמר: אוי ואבוי! - התבייש שהפסיד זמן קריאת שמע. אבל ראה שנשאר עוד שעה וחצי לסוף זמן תפלה, ואמר: גם ככה הפסדתי זמן קריאת שמע, אמשיך לישון עוד חצי שעה... והוא נרדם והתעורר אחר חצות, והפסיד שחרית. הוא היה בצער והתקשר ואמר שדבר כזה אף פעם לא קרה לו, ולא יקרה לו, ושאל אם יכול להתפלל מנחה ששים, אם זה נקרא אונס. ולכאורה הוא נקרא מזיד, כי למה חזר לישון, "עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך" (משלי ו, ט), היינו עד מתי תתעב מלשכב, כי אחר כך לא תקום משנתך בבוקר מוקדם. ומי שלא התפלל במזיד אינו מתפלל תשלומין, ואם יתפלל מנחה ששים עונו כפלים. אבל להלכה באופן זה יכול להתפלל מנחה ששים, וכמו שכתב המגן אברהם (סי' סג קפ"ח) שאונס שניה שמיה אונס. וטוב שיעשה תנאי דנדב.

⁷ לגבי תפלת ערבית, אם הגיע לבית נכסח ורואה שהציבור אומרים 'שומר את עמו ישראל לעד' וקדיש, ונמצאים לפני תפלה עמידה, ויודע שאין לו מנין אחר, יכול להתפלל אתם עמידה, שתחשב לו תפלה בציבור, ואחר שיענה לקדיש תתקבל, ישלים את ברכות קריאת שמע, אשר בדברו מעריב ערבים, אהבת עולם, שמע ישראל, אמת ואמונה, השכיבו.

⁸ והוא הדין במנחה, שלכתחילה מתפללים לפני השקיעה, ואם מחכים למנין יכולים להתפלל עד צאת הכוכבים, ואם משער שבאמצע עמידה יגיע זמן צאת הכוכבים, יכול להתפלל מנחה, והואיל ומתחיל בהיתר.

⁹ יש אחד מאהבת שלום שמחוק את הוראות רבינו הארי ז"ל נגד הש"ע, וכנגד הספר שכתבו ספר עין יצחק - "קבלת הוראות מרן", הוא עשה ספר "קבלת הוראות האר"י", וכתב לשונות חריפים מאוד. חבל.

שעשו את המרד... הרבנים והמורות מבני אשכנז צריכים לדעת שמנהג אבותינו בידינו¹⁵. ולצערנו אני יודע על מקומות שהמורות בסמינר בית יעקב מלמדות את התלמידות הספרדיות לברך ברוך שאמר וישתבח וברכות קריאת שמע, וזו ברכה לבטלה.

לענת אחריה אמן

טו. מה הדין באשה שמברכת "יוצר המאורות", "הבוחר בעמו ישראל באהבה", ובעלה הספרדי שומע, האם יענה אחריה אמן או לא? לכאורה איך יענה אמן, הלא לדעת הרמב"ם ועוד ראשונים ומרן זו ברכה לבטלה, וכל העונה אמן יתומה יתייתמו בניו ח"ו (ברכות מז.). אבל להלכה יענה אמן, כי יש ספק ספיקא, שמא כדעת הראשונים והרמ"א הסוברים שיש מברכות על מצוות שהזמן גרמא, ואפילו תאמר כדעת מרן שהחמיר, שמא כמו שכתב בשו"ת הלק"ט (ח"א סי' רסד, ח"ב סי' קסה) שבברכות השבח לא חוששים לברכה לבטלה, ולא אומרים סב"ל, וכאן מדובר בברכות השבח. נכון שמרן זצ"ל ביביע אומר ח"ח (ח"א סי' ט) האריך בזה, והביא להקט פוסקים הסוברים שאומרים סב"ל גם בברכות השבח, וכך כתב בשו"ת הריב"א (סי' טו). אבל כאן יש ספק ספיקא, והוא מועיל לגבי עניית אמן, כי אפילו בהלכות שבת וטהרה החמורות מועיל ספק ספיקא. ואף שלגבי הברכה עצמה לא מועיל, כי איסור ברכה לבטלה הוא חמור מאוד, וכל הארץ הזדעזעה כשאומר לאו "לא תשא" (שבעות לט.), אבל לגבי עניית אמן מועיל ספק ספיקא.

ספק ספיקא לעניית אמן

טז. לדוגמא, פעם הבאתי אצלי לשיבה ר"מ אשכנזי, אני מקפיד להביא רמי"ם ספרדים שיהיה להם פרנסה, לאשכנזים יש הרבה ב"ה... אבל הבאתי אותו שימלא מקום לשבועיים או שלש, ויום אחד ישבנו במשרד והוא שתה כוס תה חם, לאט לאט, וכשגמר לשתות בירך נפשות, כי אמנם אנחנו הספרדים פוסקים כדעת הרמב"ם (פ"ב מהל' שביתת עשור ה"ד, ופ"ד מהל' מאכלת אסורות ה"ט) שצריך לשתות רביעית בבת אחת, אבל האשכנזים פוסקים כדעת הראב"ד (פ"י מהלכות תחומות ה"ג) שיכול לשתות אפילו קימעא קימעא, תוך כדי אכילת פרס, ולכן אותו אחד שהיה אשכנזי - חסיד ערלוי - בירך נפשות, ועניתי אחריו אמן. הוא התפלא - לא סתם הבאתי אותו, הוא ידע יביע אומר (ח"ה ח"א סי' ט) - ואמר: מדוע כבודו ענה אמן, שכל לשיטתכם שאתם פוסקים כדעת הרמב"ם, זו ברכה לבטלה. השבתי לו, יש ספק ספיקא, שמא כדעת הראב"ד, ושמא כדעת הרמב"ם ורד"ם (ח"א סי' ככלל א סימן ז) - רבי אברהם הלוי שהיה ספרדי לפני מעל 300 שנה - וכן במוצל מאש, רבי זלמן, כנה"ג, חת"ס, שואל ומשיב, המהרש"ם, ועוד אחרונים, שבדבר שהרגילות לשתות מעט מעט כמו תה וקפה, גם הרמב"ם יודה שמברכים ברכה אחרונה. אנחנו פוסקים כמרן וכמ"ש הפר"ח, רבי משה גלאנטי, משנה למלך, החיד"א, מהר"י עייאש, בא"ח, שלא מברכים נפשות אחר קפה ותה חם, אבל לגבי עניית אמן כיון שיש ספק ספיקא עונים אמן (יבי"א שם בסוף התשובה). זה היה לו חידוש ושמוח בזה. וגם בנידון שלנו, יש נשים שלמדו אצל אשכנזים ורוצות לברך ברוך שאמר וישתבח, זה קצת מוזר שבעלה אומר לה לא לברך והיא לא שומעת לו, אם היא לא עושה אותו מלך איך תהיה מלכה? הא בהא תליא, אבל אם זו המציאות, כששומע אותה מברכת, אפילו שלא עושה כהוגן, יכול לענות אחריה אמן.

מענת חכם בן ציון ע"ה

יז. חכם בן ציון זצ"ל (באר לציון ח"ב פ"ד אות א, פ"ה אות ג) חלק על מרן זצ"ל (יבי"א ח"ב ח"א סי' ח"ו, ויב"ח ח"ג סימן ג) בדיון הזה, וכתב שרשאיית לברך ברוך שאמר וישתבח בשם

ומלכות, שהרי בשלחן ערוך (סימן מו סעיף ד) כתב שהנשים מברכות שעשני כרצונו בלי שם ומלכות, ומשמע שמברכות את שאר ברכות השחר בשם ומלכות, והרי זמן ברכות השחר עד ארבע שעות או עד חצות, וכמו שכתב הגאון רבי שלמה קלוגר (בספר החיים סי' מו, ובשו"ת שנות חיים סי' פ) והגאון מליסא (בסידור דרך החיים), ואם ברכות השחר הן מצוות שהזמן גרמא, איך הנשים מברכות? על כרחך שיש לחלק בין ברכות המצוות שלא יכולות לברך, לברכות השבח - ומכללן ברכות השחר, ברוך שאמר וישתבח - שיכולות לברך. מי שקורא את זה אומר: איזה יופי, איזה תורה מתוקה! ולכאורה מה יענה מרן זצ"ל? מצוה ליישב, לא בגלל שזה אבא, אלא בגלל שהוא גדול הדור וצריך להסביר את דבריו.

לא ידע ראשונים

יח. חכם בן ציון יצא מנקודת הנחה שברכות השחר זמן עד ארבע שעות, אבל במחילה מכבוד תורתו זה לא נכון, אלא ברכות השחר זמן כל היום. ואמנם הביא מה שכתב הרשב"א (בתשובה סימן קצא) שמברכים ברכות השחר בשחר, ודיק' ממנו שרק בבוקר יכול לברך, אבל זה לא מוכרח, כי הרשב"א דיבר על הרגילות שבועולם. ועוד שנעלם מעיני קדשו מה שכתבו במחזור ויטרי (סימן מו ע"ב נ"ח), ובתשובת הרא"ש (ככלל ד סימן א) - הובא בשלחן ערוך (סי' מו סעיף ג) - שהמשכים לקום קודם עמוד השחר, יכול לברך כל ברכות השחר. ומשמע שאין לברכות השחר הגבלת זמן. ובשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קא) - בנו של האור זרוע - כתב, שאולי לא נתקנו ברכות השחר לאומרים אלא כשיאר היום שהוא זמן כל העניינים האלה, שברכות אלו נתקנו לאומרים ביום כשעבר הלילה, שהלילה נברא לשינה, וכשעבר הלילה מברכים. משמע שהכל תלוי ביום או בלילה, אבל זה לא זמן גרמא. וכן כתבו להקט אחרונים, שזמן ברכות השחר כל היום, ומהם הגר"א במעשה רב (את"ט), המאמר מרדכי (סי' מו סק"ב), הזרע אמת (ח"א סי' א) דף ק"ע"ד, הערך השלחן (ח"ה ח"ג בק' ספר הוכרז מפרכת א אות ה), המשנ"ב, ועוד. וכך ההלכה שברכות השחר זמן כל היום.

עם כל הכבוד

יט. נפקא מינה לאונן שקרובו מת בבוקר, והוא לא הספיק להתפלל, ועד שקבר את מתו עבר חצות היום, ולא יכול להתפלל שחריית, אבל מה עם ברכות השחר? לחכם בן ציון לא יברך אלא עד ארבע שעות, אבל צריך לדעת מה שכתבו הראשונים - המחזור ויטרי הרא"ש, שברכות השחר. ועוד להקט אחרונים, שזמן ברכות אלו כל היום, ולכן יכול לברך ברכות השחר. ואילו הגאון מליסא היה יודע מדברי הראשונים לא היה חולק, ולפי זה נשים מברכות ברכות השחר בגלל שברכות אלו אינן תלויות בזמן, ולא צריך להגיע לכך שהן ברכות השבח. ומעתה אחר אלף המחילות, אנחנו מכבדים את חכם בן ציון - לא צריך לחזור על זה כל פעם - אבל לא רק שאין כאן ראייה, זה אפילו לא מתחיל, והצדק עם מרן זצ"ל שלהלכה נשים לא מברכות ברוך שאמר וישתבח וברכות קריאת שמע. כל אחד יאמר לבנותיו, שיבואו לסמינר ויגידו למורות בתוקף: סליחה, עם כל הכבוד שאת נותנת לנו הרבה מוסר ויראת שמים, אבל עד כאן, מרן השלחן ערוך סובר שמצוות שהזמן גרמא נשים לא מברכות עליהן, וזו ברכה לבטלה.

בספר שערי ציון טען שברכות ק"ש זה לא זמן גרמא, רק נקבעו קודם התפלה. אבל דבריו נסתרים מהרשב"א בגיטין (ב). שכתב בזה"ל: אמר ריב"ל עבד שהניח תפילין בפני רבו יצא לחירות, אוקמנא לה בשהניח לו רבו תפילין, ולא משום דעבד אסור בתפילין, ומשום שאסור לברך על מצוה שהזמן גרמא, שהרי נשים קוראות קריאת שמע ומברכות לפניה ואחריה, ואין מוחזין בידן. אלא כיון שאין עבד רגיל להניח תפילין, ברגע שרבו מניח לו מתפילין משחררו לחירות. ע"כ. הרי שקרא לברכות ק"ש זמן גרמא. וזה מפורש בדבריו.

- עבר הגהה ותוספות ממרן הראש"ל שליט"א -

סופר, רבי עקיבא איגר, הפני יהושע, בית הלוי, ועוד, ואנו לומדים בספריהם ופוסקים כמותם, ולכן צריך להכיר את הספרים של הגדולים שלנו. זו הסיבה שרבי עזרא עטיה היה מתעקש על זה, ומי שהיה עושה כמנהגיה היה נותן לו את האולם של פורת יוסף בחינם, ורק שיביא אוכל מהיכל דוד... אבל מי שהתנגד היה אומר לו: אתה לא רוצה? תעשה חתונה איפה שאתה רוצה ותשלם כסף... כי רצה להחזיר את הדבר הזה שתהיה הערכה לגדולי הספרדים.

יש ראש ישיבה גדול כאן בירושלים, שלא מסכים לבוא לחתונה אם הבחור יעשה שבועה חמורה, ופעם אחד החתנים שהיה קצת ערפומי, אחרי החופה הביא רב ספרדי ואמר לו תעשה לי שבועה חמורה, ועשו. אותו ראש ישיבה עוד לא ירד מהחופה ושמע שכך עשו, וכמעט רצה להרוג אותו... הוא כעס מאוד ואמר לחתן: מה אתה עושה שבועה חמורה נגד דעתך? אבל מהי דעתך מול דעת מרן הבית יוסף, וכל הגדולים שלנו. ומסורת אבותינו בידינו. אנחנו מכבדים מאוד את רבני האשכנזים, וגם הם מכבדים את גדולי הספרדים, 'שמור לי ואשמור לך', ואדרבה, רב אשכנזי שבא לחופה ואומר לחתן: תעשה כמו המנהג שלך, צריך להזכיר אותו לשבח, שיועד להעריך את רבני הספרדים ומרים את קרנם. כל הידידים של מרן זצ"ל, שעודדו אותו והרימו אותו בצעירותו, היו דוקא האשכנזים - הרב פנחס אפשטיין, הרב יונגרייז, הרב מטפליק, הגאון מטשיבין, הרב מבריסק, הרב פראנק - רבים מהספרדים בזמן קינאו בו, וכמו שכתב החיד"א (נהל קדומים בראשית טו, ט) שמי ששמו 'יוסף' גימטריא 'קנאה', מקנאים בו. בפורת יוסף חבריו יצאו נגדו, אבל שאב עידוד מהאשכנזים בירושלים שהכירו אותו, לא כמו בני ברק שלא הכירו אותו.

¹⁵ תראו, יש מנהג אצל הספרדים לעשות שבועה חמורה תחת החופה, ויש עוד מנהג אצל הספרדים שלא עושים חדר יחוד אחר החופה, וראש הישיבה הגאון רבי עזרא עטיה - שהיה גדול הדור - הקפיד שיעשו כמנהגי הספרדים. פעם אחד מרבי פורת יוסף אמר לו: מה איכפת לכבודו שיעשו חדר יחוד? השיב לו, אלו שעושים חדר יחוד ומתנגדים לשיבועה חמורה, הם עושים כן מתוך זלזול בחכמי הספרדים, כאילו לא היו גדולים מספיק בתורה. והלא המקור שאנחנו לא עושים חדר יחוד הוא משער המלך (בפ"י מה' אישות, קונט' חופת חתנים סוף סעיף ט), וכך כתבו מרן החב"ב בכנסת הגדולה (בשיורי או"ח סי' שלט סק"י) והנהר פקוד (דט"ז ע"ב) ועוד להקט אחרונים (ולק"ו שבע שמחות ח"א ע"ב רמח). וגם לגבי שבועה חמורה, משום מה הם מקפידים על כך שהספרדים לא ישיבועו, אבל במחילה מכבודם זה שלחן ערוך אבן העזר (סי' קסט בפי' סדר הליצה אות מו), ומנהג זה קדום עוד מימי הרמב"ם כמבואר בתשובת הרמב"ם - הובאה בספר לב שמח (ובכ"ב בספר נוה שלום חזן דיני אישות סימן ב). וכך כתבו הרדב"ז (ח"ד סימן אלף רצב), מהר"ש (סימן מו), שו"ת המב"ט ח"ב, יד אהרן אלפנדארי (סי' א) בשם מהר"י בן לב ז"ל, מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב (סימן לה אות מח), בית יהודה עייאש, ספר ארץ חיים שתהוין בשם מהר"ח מוצירי, הרב הון יוסף, מהר"ד אבולעפיא, הרב כד הקמח, הרב ויקרא אברהם, מהר"ם אלשיך, מהר"ח אגוז, מנהג הארץ, הגר"ח נאה ב"ש שיעורי תורה (ע"ב אש), החקרי לב, מהר"ח פלאג' בחיים ושלוש ח"א, שו"ת תעלומות לב ח"ב, שו"ת רב פעלים ח"ב. וגם במרוקו נהגו להשיבוע, וכמ"ש בשו"ת משפט וצדקה ביעקב ח"א. ולכ"כ בס' ארץ חיים סתהו (סי' טו). בשנת תשל"ג הגאון הרב דב שוורצמן כעס על מרן זצ"ל שעשה לחתן שבועה חמורה, ואמר לו חכם בן ציון שאול, כך כתבו מפורש הבית יוסף והרדב"ז, ולא ידע כלום מהפוסקים. אנחנו יודעים להעריך את רבני האשכנזים, החתם